

SIVISTYSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 15/2014 vp

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko 2014

Ulkoasiainvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 11 päivänä marraskuuta 2014 lähettäessään Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon (VNS 6/2014 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi ulkoasiainvaliokuntaan samalla määrännyt, että sivistysvaliokunnan on annettava asiaSTA lausunto ulkoasiainvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- lainsäädäntösihteerä Janina Hasenson, ulkoasiainministeriö
- neuvottelevä virkamies Kaisa Tiusanen, oikeusministeriö
- opetusneuvos Armi Mikkola, opetus- ja kulttuuriministeriö

- johtaja Kristiina Kouros, Ihmisoikeuskeskus.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet:

- Opetushallitus
- Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- saamelaiskäräjät
- Suomen Kuntaliitto
- Anarasah sr / Inarinsaamelaiset ry
- Metsä-, kalastaja- ja tunturisaamelaiset ry
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto
- Rauhankasvatusinstituutti RKI ry
- Suomen Nuorisoyhteistyö — Allianssi ry
- Valtakunnallinen vammaisneuvosto VANE
- Valtion nuorisosiain neuvottelukunta (Nuora).

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Yleistä

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteossa käsitellään sekä kansallisia perus- ja ihmisoikeusky-symyksiä että kansainvälistä ihmisoikeustoimintaa. Selonteossa käsitellään mm. ihmisoikeuksia kehittyvänä oikeutena. Esimerkkinä käytetään neljää eri aluetta. Valiokunta pitää kaikkia neljää selontekoon valittua aluetta tärkeänä. Valiokunnan toimialan kannalta keskeisiä ovat luku 5.4 Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyk-

sellisten oikeuksien täytäntöönpanosta ja luku 5.1.2 Asenteiden muuttaminen on avainasemassa. Selonteko käsittelee laajasti ihmisoikeuspolitiikkaa ja sen saavutuksia, ja sen vuoksi se soveltuu tausta-aineistoksi myös ihmisoikeuskasvattajille.

Selonteossa todetaan, että yleisen koulutustason nousun ja tiedonvälityksen lisääntymisen myötä kansalaiset ovat yhä tietoisempia oikeuksistaan sekä tapahtuneista ihmisoikeusloukkauksista. Ihmisoikeusjärjestöt ja laajemminkin perinteisen sekä uuden median välittämä kansalaisyhteiskunnan paine ovat olleet useissa val-

tioissa keskeisiä tekijöitä ihmisoikeuksien kansallisen täytäntöönpanon vahvistumisessa. Monissa valtioissa on hyväksytty ihmisoikeussääntöksiä sisältäviä perustuslakeja ja muuta lainsäädäntöä sekä lisätty ihmisoikeusvalvonnan mekanismeja ja niiden toimintamahdollisuuksia.

Valiokunta painottaa, että ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutus ovat olennaisen tärkeitä edellytyksiä ihmisoikeustietoisuuden kehittymiselle ja viime kädessä ihmisoikeuksien toteutumiseksi. YK:n yleiskokous on vuonna 2011 yksimielisesti hyväksynyt Ihmisoikeuskasvatusta koskevan julistuksen (UN Declaration on Human Rights Education and Training, A/RES/66/137). Sen mukaan jokaisella on oikeus saada tietoa ihmisoikeuksista ja perusvapauksista. Ensisijainen vastuu ihmisoikeuskasvatuksesta ja -koulutuksesta järjestämisestä kuuluu valtioille. Suomessa mm. vuonna 2012 perustetun Ihmisoikeuskeskuksen keskeisiin lakisääteisiin perus- ja ihmisoikeuksien edistämistä koskeviin tehtäviin kuuluu myös ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutuksen koordinointi.

Valiokunta painottaa selonteossa todettua siitä, että sananvapauden toteutumista käytännössä tukee laadukas, kaikille annettava yleissivistävä koulutus, joka tukee medialukutaitoa ja antaa valmiudet osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Valiokunta korostaa myös toimittajien oikeutta harjoittaa työtään vapaasti ja ilman minkäänlaista ulkopuolista painostusta. Moniarvoisten yhteiskuntien kulttuurin ja sivistyksen kehittyminen edellyttää sananvapautta sekä toimuksellista riippumattomuutta.

Valiokunta yhtyy selonteossa todettuun siitä, että Suomi tukee oikeusvaltiokehitystä kehittyvissä maissa kansainvälisten järjestöjen kautta, kahdenvälisen oikeusalan yhteistyön avulla sekä tukemalla paikallisia ja kansainvälisiä ihmisoikeusjärjestöjä. Valiokunta korostaa myös, että Suomi voi koulutuksen asiantuntijajana osallistua tukea pyrkimyksissä kohottaa koulutustasoa kansallisesti eri maissa.

YK:n ihmisoikeusneuvosto tarkastelee jokaisen jäsenvaltion ihmisoikeustilannetta määräjärjestyksessä (UPR). Suomea on tarkasteltu kahdesti, vuosina 2008 ja 2012. Suomelle annetut UPR-

suositukset koskivat muun muassa rasismia, muukalaisvihamielisyyttä ja vihapuhetta sekä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja palkka- ja raskausyrjintää. Selonteossa todetaan, että UPR-menettelyssä saadut suositukset vahvistavat käsitystä siitä, että monet Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteen haasteista ovat hyvin keskeisesti ihmisten arkeen liittyviä ongelmia, joita tulee esimerkiksi poliisin ja terveydenhoitohenkilökunnan tietoon viikoittain, ja niihin puuttumista tulisi tehostaa. Sivistysvaliokunta painottaa, että usein on kyse asenteista, joiden muuttamisessa ihmisoikeuskasvatuksella ja -koulutuksella voidaan tilannetta merkittävästikin parantaa.

Selonteossa esitetään 34 kehittämislinjausta. Muutamia näistä, lähinnä valiokunnan omaa toimialaa koskevia linjauksia, valiokunta käsittelee jäljempänä tarkemmin. Valiokunta pitää tärkeänä, että kehittämislinjauksissa on nostettu esille naisten ja tyttöjen oikeudet koulutukseen useissa maissa. Selonteossa todetaan myös, että vammaisiin henkilöihin kohdistuu muita henkilöitä enemmän syrjintää ja ihmisoikeusloukkauksia. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat ne vammaiset henkilöt, esimerkiksi naiset, lapset ja vähemmistöihin kuuluvat, jotka joutuvat syrjityiksi monella eri perusteella. Valiokunta korostaa selonteossa todettua siitä, että vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutuminen vaatii jatkuvaa seurantaa ja riittäviä voimavaroja niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Vammaisten oikeudet tulee ottaa huomioon kattavasti niin kansallisessa kuin kansainvälisessäkin päätöksenteossa. Valiokunta pitää myös välttämättömänä, että vammaisjärjestöjen ja edustajien asiantuntemusta hyödynnetään yhä paremmin vammaisten aseman kehittämisessä.

Valiokunta on edellisen ihmisoikeusselonteon yhteydessä antamassaan lausunnossa kiinnittänyt huomiota romanien koulutukseen. Romanit joutuvat ympäri Eurooppaa syrjinnän kohteeksi, ja heihin kohdistuva vihapuhe on osin lisääntynyt taloustaantumien myötä. Suomen tulee toimia niin, että otetaan huomioon myös heikoimmassa asemassa olevien, esimerkiksi romanilasten, oikeudet koulutukseen. Romanilapsia, sekä tyttöjä että poikia, joutuu myös edelleen

useissa maissa tarpeettomasti erityiskouluihin etnisin perustein.

Lasten oikeudet

Lasten oikeudet suurelta osin (mm. lastensuojelu) kuuluvat sosiaali- ja terveysvaliokunnan toimialaan. Sivistysvaliokunta käsittelee tässä lausunnossa lasten oikeuksia lähinnä oman toimialansa osalta.

Valiokunta yhtyy sen asiantuntijakuulemisen todettuun näkemykseen, että lasten oikeuksia on selonteossa käsitelty vähän. Lasten oikeuksien valtavirtaistaminen kuitenkin edellyttää, että lapsen oikeuksien yleissopimuksessa säädetty lapsen oikeudet nähdään aidosti ihmisoikeuksina ja että lapsen oikeuksia tarkastellaan niin selonteossa käsiteltyjen aihepiirien kuin muidenkin ihmisoikeusteemojen käsittelyssä laaja-alaisesti ja läpinäkyvästi.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että selonteossa ei käsitellä lainkaan esimerkiksi päiväkotien ja esiopetuksen merkitystä asennekasvatuksessa. Valiokunta painottaa, että suhtautuminen toisiin ihmisiin, heidän kunnioittamisensa ja suvaitsevaisuus kehittyvät jo varhaisesta lapsuudesta lähtien. Tärkeimmässä roolissa tässä kasvatustehtävässä ovat luonnollisesti kodit ja vanhempien antama malli (esim. suhtautuminen toisia ihmisiä kohtaan), mutta päiväkodit, esiopetus, perusopetus ja siitä jatkuva muu opetus muodostavat lapsen ja nuoren elämässä jatkumon, jonka kaikissa vaiheissa myös ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen näkökulma tulee ottaa huomioon. Valiokunta muistuttaa myös siitä, että nämä vaiheet parhaimmillaan johtavat siihen, että selonteossa korostuva viranomaisten ja muiden toimijoiden kouluttamisen tarve vähitellen vähenee (6.2).

Suomi painottaa erityisesti moniperusteisen syrjinnän kohteeksi joutuvien lasten asemaa ja oikeuksia. Suomelle keskeisiä teemoja ovat tyttöjen seksuaali- ja lisääntymisterveyden ja -oikeuksien edistäminen sekä kaikkien, myös suurimmassa syrjintävaarassa olevien, lasten oikeus opetukseen. Erityisen tärkeää on turvata perusopetuksessa, toisella asteella sekä lasten ja

nuorten harrastustoiminnassa lasten ja nuorten tasapainoinen kasvu.

Valiokunta katsoo, että jatkossa lainsäädäntöyhteydessä olisi tehtävä lapsiin kohdistuvien vaikutusten arviointi. Tällä voidaan pyrkiä estämään sitä, että talous yksinään määrittelee ratkaisut, joilla voi olla pidemmällä aikavälillä kalliita seurauksia lisääntyvien sosiaalisten ym. ongelmien vuoksi tai jotka tehdään tärkeiden ihmisoikeuksiin kuuluvien oikeuksien kustannuksella.

Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus

Luku Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien täytäntöönpano (5.4) lisää yhdenvertaisuutta ja käsittelee ns. TSS-oikeuksia, joilla tarkoitetaan ihmisarvoiseen elämään kuuluvia oikeuksia, kuten oikeus asuntoon, perusopetukseen, riittäviin terveyspalveluihin tai välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Oikeuksien toteutumisen taso vaihtelee kansainvälisesti vertailtuna suuresti. Suomi sijoittuu perinteisesti maailman kärkivaltioiden joukkoon vertailtaessa TSS-oikeuksien toteutumista, mistä Suomen korkeatasoinen perusopetus, julkinen terveydenhuolto ja erilaisten sosiaalietuuksien laajuus ovat erinomaisia esimerkkejä. Valiokunnan mielestä taloudellisesti haastavana aikana on erityistä huomiota kiinnitettävä TSS-oikeuksien toteutumiseen.

Selonteon mukaan Suomi keskittyy yksittäisten TSS-oikeuksien kansainväliseen edistämiseen, erityisesti jokaisen oikeuteen päästä laadukkaaseen perusopetukseen. Työtä tehdään painottamalla kansainvälisesti oman koulujärjestelmämme hyviä käytänteitä, kuten opetuksen pääsyn syrjimättömyyttä, oppilaita aktivoivia työtapoja sekä opettajankoulutukseen panostamista. Valiokunta pitää erittäin tärkeänä luvussa 5.1.2 Asenteiden muuttaminen on avainasemassa todettua. Kouluopetuksen sisältöjä ja opettajankoulutusta kehittämällä on mahdollista lisätä nuorten tietoisuutta oikeuksista ja yhdenvertaisuudesta sekä kykyä tunnistaa ja torjua vihapuhe, rasismi ja syrjintä omassa elinympäristössään.

Selonteossa todetaan, että perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä ei aina tunnisteta. Suomessa julkisessa keskustelussa on myös esiintynyt välillä ymmärtämättömyyttä perus- ja ihmisoikeuksien oikeudellisesta luonteesta esimerkiksi rasistisen verkkokirjoittelun yhteydessä.

Kasvatus ja koulutus ovat avainasemassa vahvistamassa kehitystä kohti ihmisyyttä arvostavaa yhteiskuntaa ja demokratiaa. Toimiminen nopeasti muuttuvassa maailmassa vaatii monitahtoisista osaamista, mutta myös avointa, demokraattista ja tasa-arvoista yhteiskuntaa. Riittävät tiedot, taidot ja tasa-arvoiset mahdollisuudet turvaavat sen, että yhteiskunnan jokainen yksilö voi toimia rakentavasti sekä itsensä että muiden hyväksi. Sivistysvaliokunta pitääkin keskeisenä sitä, että perus- ja ihmisoikeuskasvatukseen ja -koulutukseen kiinnitetään entistä enemmän huomiota kaikilla tasoilla. Valiokunta toteaa, että koulujen työ ihmisoikeuksien edistämiseksi on, etenkin arvo- ja asennekasvatuksen osalta, ennalta ehkäisevää työtä ja siten lopulta yhteiskunnalle myös taloudellisesti edullista.

Vakiintuneissa demokratioissa kannetaan huolta kansanvallan tulevaisuudesta. Äänestysaktiivisuus on Suomessa vähentynyt monia muita Euroopan maita nopeammin. Yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja osallistumisen vähentyminen on suomalaisen osallistuvan demokratian kannalta kasvava ongelma. Tulevaisuuden kannalta on keskeistä, minkälainen suhde kansalaisilla on demokratiaan. Avainasemassa ovat nuoret ja se, miten heidät saadaan osallistumaan, vaikuttamaan ja kiinnostumaan politiikasta ja yhteisten asioiden hoitamisesta. (Ks. myös SiVL 7/2014 vp — VNS 3/2014 vp — VNS demokratiapolitiikasta).

Kansainvälistyvässä ja moniarvoistuvassa yhteiskunnassa tarve suvaitsevaisuuden edistämiseen ja syrjinnän torjumiseen kasvaa. Se korostaa ihmisoikeustietoisuuden merkitystä. Demokraattisen yhteiskunnan kehityksen kannalta on olennaista, millaiset valmiudet lapset ja nuoret saavat aktiiviseen kansalaisuuteen ja ihmisoikeuksien toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa. Kansainväliset vertailu-

tutkimukset osoittavat suomalaisnuorten yhteiskunnallisen tietämyksen tason hyväksi. Kiinnostus yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen, vaikuttamiseen ja osallistumiseen on kuitenkin vähäistä.

Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen kysymysten merkitys on perinteisesti korostunut koulutuksen tavoitteissa. Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen osalta valtioneuvoston asetus yleisistä tavoitteista ja tuntijaosta ohjaa opetuksen järjestäjiä tukemaan aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi kasvamista ja antamaan valmiuksia toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa. Tätä tavoitetta on täsmennetty eri koulumuotojen osalta opetussuunnitelman perusteissa.

Ihmisoikeuskysymysten korostaminen kouluopetuksessa tulee koko ajan yhä tärkeämmäksi, sillä erityisesti verkkomedian kautta demokraattisten arvojen ja ihmisoikeuksien vastaiset näkökulmat ovat levinneet nopeasti. Esiopetusta, perusopetusta, ammatillista koulutusta ja lukiokoulutusta koskevien lakien arvopohjana on lasten ja nuorten kasvu ihmisyyteen, tasa-arvoisuuteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Valiokunnan mielestä tämä luo hyvän pohjan ihmisoikeuskasvatukselle ja -opetukselle Suomessa.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan esiopetuksen tehtävänä on edistää lapsen kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on arvopohjaksi määritelty ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Tärkeitä sisältöjä perusteissa ovat mm. lasten ja nuorten opetus sananvapauden rajoista, vihapuheen tunnistamisesta ja siihen puuttumisesta sekä eettisestä verkkoviestinnästä.

Toisella asteella lukiokoulutuksen tavoitteena on, että opiskelija oppii edistämään yhdessä muiden kanssa ihmisoikeuksia, demokratiaa, tasa-arvoa ja kestäväää kehitystä. Ammatillisen perustutkinnon perusteiden mukaan opiskelija tai tutkinnon suorittaja noudattaa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakeja ja toimii asiallisesti ja

työelämän vaatimusten mukaisesti eri kulttuuri- taustan omaavien ihmisten kanssa kotimaassa ja kansainvälisissä toiminnoissa.

Opetushallitus viimeistelee parhaillaan uusia perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Valiokunta pitää tärkeänä, että niissä tullaan ohjaamaan entistä syvällisempään ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tuntemiseen sekä niiden noudattamiseen. Perusopetuksen opetussuunnitelman uusitut perusteet on tarkoitus ottaa käyttöön syyslukukaudesta 2016 alkaen.

Valiokunta pitää selonteossa käsiteltäviä ihmisoikeuksien tuntemusta lisäävää ja niiden toteuttamiseen kannustavaa yleistä linjausta tärkeänä erityisesti opetussuunnitelmien perusteista päätettäessä. Esimerkiksi perusopetuksen arvoperustaan kuuluu kulttuurisen moninaisuuden ymmärtäminen rikkautena. Peruskoulut ovat monista kieli-, kulttuuri-, katsomus- ja uskonto- taustoista tulevien lasten kohtaustaikkoja, joissa on erinomaiset mahdollisuudet kasvattaa ja kasvaa aitoon vuorovaikutukseen, inhimillisen moninaisuuden tuntemiseen ja ymmärtämiseen ja toinen toisistamme välittämiseen. Perusteet kannustavat myönteiseen toimintaan. Väkivallan, rasismien, kiusaamisen ja syrjinnän tulee olla tiukasti kielletty.

Valiokunta viittaa myös demokratiapolittisesta selontosta antamaansa lausuntoon, jossa se kiinnitti huomiota siihen, että ammatillisen koulutuksen osalta toimenpiteet esitettiin vain yleis- maininnoin. Valiokunta piti tärkeänä, että ammatillisen koulutuksen tutkintojen perusteita uusittaessa kehitetään ja lisätään toimenpiteitä ammatillisen peruskoulutuksen demokratiakasvatuksen kehittämiseksi.

Ihmisoikeuskoulutuksen kehittäminen Suomessa

Suomessa on viime vuosina toteutettu useita hankkeita ja selvityksiä, joissa on käsitelty myös perus- ja ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta. Kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2012—2013 sisälsi perus- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistämistä koskevia aiheita. Ihmisoikeuskeskus julkaisi vuoden 2014 helmikuussa ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta Suomessa

koskevan kansallisen perusselvityksen. Opetus- ja kulttuuriministeriö on teettänyt selvityksen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tilasta opettajankoulutuksessa.

Kehityspoliittisen ohjelman toimeenpanossa Opetushallitus, ulkoasiainministeriö, kansalaisjärjestöt ja koulut toimivat yhteistyössä erityisesti ihmisoikeuksien merkitystä korostavan globaalikasvatuksen osalta. Tästä viimeisimpiä näyttöjä ovat olleet Maailmankansalaisena Suomessa ja Koulut kehityskumppaneina -hankkeet. Niissä on identifioitu mm. sitä, millaista osaamista maailmankansalainen tarvitsee ja mitä tasavertaiseen vuorovaikutukseen pyrkivä kehityskumppanuus kehittyvissä maissa sijaitsevien koulujen kanssa voisi parhaimmillaan olla. Hankkeiden keskeisiä oivalluksia on käytetty perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden valmistelussa ja tullaan käyttämään lukion opetussuunnitelmien perusteiden valmistelussa. Lisäksi tuloksista tiedotetaan monin tavoin. Kansalaisjärjestöjen toiminnasta eräs myönteinen esimerkki on nuorten toimesta ja parissa toimiva Ei vihapuheelle -liike. Se on osa Euroopan neuvoston käynnistämää kampanjaa, jonka tavoitteena on edistää sananvapautta ja yhdenvertaisuutta verkossa ja sen ulkopuolella. Valiokunta yhtyy selonteossa todettuun siitä, että näkyvä kampanjointi vihapuhetta vastaan on tärkeää muun muassa sen takia, että nuoret tuntevat paremmin oikeutensa ja jotta lasten ja nuorten käyttäytymismallit kehittyvät myönteisellä tavalla. Toiminnassa on kiinnitetty huomiota myös netin kautta tapahtuvaan kiusaamiseen. Sivistysvaliokunta pitää selonteon kehittämislinjauksia 19, 20 ja 21 erittäin kannatettavina.

Ihmisoikeuskeskuksen julkaiseman selvityksen perusteella todettiin ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta toteutettavan Suomessa monimuotoisesti ja monella taholla. Kenttää leimaavat kuitenkin epäyhtenäisyys ja systemaattisuuden puute. Kasvatuksen ja koulutuksen toimintaympäristöön ja -kulttuuriin on viime aikoina kiinnitetty lisääntyvässä määrin huomiota, mutta ihmisoikeusnormiston ja -mekanismien opetus on edelleen melko vähäistä. Ihmisoikeuskasvatuksen, joka siis on itsessään ihmisoikeus, ei

siten voida katsoa vielä toteutuvan Suomessa kansainvälisten sitoumusten mukaisesti. Suurimmat haasteet voidaan identifioida ihmisoikeuskoulutuksen puutteeseen yhtäältä opettajien ja kasvattajien, toisaalta virkamiesten ja viranhaltijoiden koulutuksessa. Asiantuntijalauseannon mukaan erityisesti kunnallisella sektorilla tilanteen voi nähdä olevan huolestuttava.

Opettajankoulutuksen kehittäminen

Kansalaisvaikuttamisen, demokratiakasvatuksen ja ihmisoikeuskasvatuksen sisältöjä on viime vuosikymmenellä käsitelty valtakunnallisesti yliopistojen opettajankoulutuksessa kahdessa eri yhteydessä. Vuosina 2004—2006 toteutettuun Kansalaisvaikuttaminen opettajankoulutuksessa -hankkeeseen osallistuivat kaikki opettajankoulutusta antavat yliopistot ja niiden harjoittelukoulut. Hankkeen sisällöllinen pääpaino oli osallistumisen, kansalaisvaikuttamisen ja demokratiakasvatuksen aiheissa. Vuosina 2008—2010 toteutettuun Tasa-arvo- ja sukupuolittietoisuus opettajankoulutuksessa -hankkeeseen osallistuivat kaikki opettajankoulutusta antavat yliopistot ja niiden harjoittelukoulut. Hankkeen sisällöllisissä painotuksissa olivat mukana ihmisoikeuksien toteutumiseen liittyvät kysymykset tasa-arvonäkökulmasta. Ammatillisessa opettajankoulutuksessa ei vastaavia hankkeita ole ollut.

Monessa yhteydessä on jouduttu toteamaan, että ihmisoikeus- ja demokratiakysymyksiä ei riittävästi oteta huomioon suomalaisessa koulussa. On myös kiinnitetty huomiota siihen, että eri viranomaisten ja muiden toimijoiden ihmisoikeuksien ja demokratian kannalta keskeisten aiheiden tuntemus ja koulutus on vähäistä. Tässä yhteydessä on tuotu esille muun muassa opettajankoulutus.

Opetus- ja kulttuuriministeriö käynnisti vuonna 2013 selvitystyön, joka keskittyi demokratiakasvatukseen ja ihmisoikeuskasvatukseen yliopistojen ja ammatillisten opettajakorkeakoulujen opettajankoulutuksessa. Selvitystyötä pidettiin tarpeellisenä ajantasaisen tilannekuvan ja suositusten saamiseksi. Selvitystyö oli tarpeen myös siksi, että ammatillisessa opettajankoulu-

tuksessa ei ollut toteutettu ihmisoikeus- ja demokratiakasvatukseen liittyviä hankkeita lainkaan ja yliopistollisen opettajankoulutuksen hankkeistakin oli jo kulunut useita vuosia. Selvitystyön sisällöiksi valittiin sekä demokratia- että ihmisoikeuskasvatus, jotta tilannekuva ja suositukset muodostuisivat mahdollisimman laajoiksi.

Selvitystyön tulokset osoittavat, että ihmisoikeuksien ja demokratian kysymykset ovat pääasiassa rakentuneet osaksi opetusta ja toimintakulttuuria, mutta keskeisiä arvoja ja periaatteita ei riittävästi konkretisoida. Vaikka opetussuunnitelmissa on ollut ihmisoikeuksia ja demokratiaa koskevia sisältöjä, niiden käytäntöön siirtyminen vaihtelee selvästi eri yliopistoissa ja ammatillisissa opettajakorkeakouluissa. Muutamisessa yliopistoissa on asiantuntemusta niin paljon, että voidaan puhua ihmisoikeus- ja demokratiakasvatukseen perehtyneestä kehittämis- ja tutkimusryhmästä. Näin ei kuitenkaan ole kaikissa yliopistollista tai ammatillista opettajankoulutusta antavissa yksiköissä. Ongelmallisinta on se, että opettajaksi valmistuvat saavat varsin erilaiset valmiudet toimia ihmisoikeus- ja demokratiakasvattajana riippuen siitä, missä he opiskelevat.

Selvitystyön suosituksissa kiinnitetään huomiota siihen, että ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen kysymyksiä merkitys opettajankoulutuksessa ja opettajan työssä tulee tiedostaa nykyistä paremmin ja niille tulee taata riittävä tila opetuksessa ja tutkimuksessa. Nämä kysymykset tulee liittää opetukseen, tutkimukseen ja toimintakulttuurin kehittämiseen kaikissa koulutusta antavissa yksiköissä, jotta varmistetaan tulevien opettajien valmiudet ihmisoikeus- ja demokratiakasvattajana toimimiseen. Selvitystyön suosituksissa korostetaan valtakunnallisen yhdenvertaisuuden tärkeyttä.

Selvitystyön tuottamissa suosituksissa esitettiin verkkopohjaisten oppimisympäristöjen mahdollisuuksien hyödyntämistä ja opettajankouluttajien valtakunnallisen verkoston käyttämistä asiantuntijuuden jakamisessa. Ihmisoikeusasiantuntijoiden ja kansalaisjärjestöjen kanssa

tehtävää yhteistyötä halutaan voimistaa edelleen.

Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatus edellyttävät kehittyäkseen tutkimusta. Suosituksissa esitetään, että tähän aihepiiriin suunnataan tutkimusrahoitusta ja tutkimusyhteistyötä tehdään valtakunnallisesti ja kansainvälisenä yhteistyönä. Myös ammatillisissa opettajakorkeakouluissa tehtävää kehittämisorientoitunutta tutkimusta tulee suunnata tälle alueelle.

Selvitystyössä ja suosituksissa tuli esille myös se, että opettajankouluttajilla ei ole yhtenäistä valtakunnallista täydennyskoulutusrakennetta opettajankoulutuksen kannalta keskeisten kysymysten käsittelyyn ja opiskeluun. Yliopistojen harjoittelukoulujen eNorssi-verkoston kaltainen toimintamalli voisi palvella täydennyskoulutusmahdollisuuksien parantamisessa yliopistojen ja ammatillisten opettajakorkeakoulujen opettajankouluttajia.

Saamelaiset

Selonteon mukaan Suomi painottaa alkuperäiskansojen identiteetin, kulttuurin ja elinolojen kannalta oleellista ihmisoikeuksien nauttimista yhteisönä. Hallituksen tavoitteena on ratifioida itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva ILO:n yleissopimus nro 169. Tästä on annettu YK:lle vapaaehtoinen sitoumus sekä vastaanotettu useita suosituksia kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä, ja tavoite on kirjattu Jyrki Kataisen ja Alexander Stubbin hallituksen ohjelmiin. Alkuperäiskansojen oikeutta osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon, mukaan lukien vapaa ja ennakkotietoon perustuva suostumus, tulee edistää YK:n yleiskokouksen hyväksymän (2007) alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan julistuksen mukaisesti.

Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että selonteossa ei käsitellä erikseen saamelaisten oikeuksien toteutumista Suomessa. Valiokunta pitää tätä kaiken kaikkiaan ongelmallisena, mutta toteaa kysymyksen kokonaisuutena kuuluvan oikeusministeriön ja perustuslakivaliokunnan toimialaan. Valiokunta korostaa kuitenkin oman toimialansa osalta sitä, että kulttuurisen identiteetin säilymisen ja turvaamisen kannalta on tär-

keää, että valtiolta asettaa alkuperäiskansan eri ryhmät myös samaan asemaan heitä koskevissa asioissa. Valiokunnan saaman tiedon mukaan saamelaisväestön keskuudessa on ryhmiä, jotka eivät ole saaneet muiden ryhmien kanssa yhdenvertaista mahdollisuutta puolustaa kieltään ja kulttuuriaan saamelaisia koskevissa asioissa, koska näiden ryhmien edustajia ns. statuksettomina saamelaisina ei ole hyväksytty saamelaiskäräjien taholta saamelaisiksi eivätkä he voi osallistua saamelaiskäräjien vaaleihin. Valiokunta pitää välttämättömänä kielen, kulttuurin ja näiden ihmisten identiteetin kannalta, että valtion taholta kohtelu jatkossa on yhdenvertaista kaikkiin saamelaisryhmiin nähden.

Valiokunta pitää myönteisenä, että valtioneuvosto hyväksyi 3.7.2014 periaatepäätöksen toimenpideohjelmasta saamen kielten elvyttämiseksi. Tavoitteena on luoda pysyvä toimintamalli saamen kielen elvyttämiseksi yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa.

Valiokunnan toimialaan kuuluvana valiokunta viittaa edellisestä selonteosta antamaansa lausuntoon (SiVL 20/2009 vp — VNS 7/2009 vp), jossa käsiteltiin saamankielistä opetusta. Ongelmana saamenkielisen opetuksen järjestämisessä on edelleen, että entistä suurempi osa saamelaisista asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, jolloin mahdollisuudet saamen kielen ylläpitämiseen ovat heikot. He jäävät nyt suurelta osin vaille kieliopetusta.

YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea antoi 28.11.2014 Suomelle suositukset tehostaa taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen (TSS-sopimus) toimeenpanoa. Komitea kehottaa Suomea varmistamaan saamen kielten elvytysohjelman tehokkaan toimeenpanon turvaamalla ohjelman toimeenpanolle riittävät resurssit sekä lisäämällä opettajien määrää. Komitea myös kehottaa Suomea varmistamaan opetuksen saatavuuden saamen kielillä saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella, jotta voidaan säilyttää, suojella ja edistää saamelaisten kulttuuria. Saamelaiskäräjät esittää, että valiokunta kiinnittää huomiota näiden suositusten toimeenpanoon.

Viittomakieliset

Sivistysvaliokunta korostaa, että maassamme käytetään kahta kansallista viittomakieltä, suomalaista ja suomenruotsalaista viittomakieltä. Valiokunta painottaa kansalaisten oikeutta omaan kieleen ja sen mahdollistamaan täysipainoiseen kasvuun ja kehitykseen. Asiantuntijataholta on esitetty, että oikeus saada viittomakieli omaksi kieleksi ja oikeus käyttää sitä tulee turvata jokaiselle, jolla on tarve viittomakielen käyttöön kielenkehityksen varhaisvaiheessa tai myöhemmässä iässä kuurouden, kuulovamman, kuurosokeuden tai muun syyn perusteella.

Eduskunnassa on vireillä hallituksen esitys eduskunnalle viittomakielilainsiksi (HE 294/2014 vp). Sivistysvaliokunta korostaa tämän lakiesityksen merkitystä kotimaisia viittomakieliä äidinkielenään käyttävien kansalaisten kielellisten oikeuksien toteutumiseksi. Suomenruotsalainen viittomakieli on erityisen uhanalainen, ja sitä äidinkielenään käyttävien kansalaisten oikeus omaan kieleen on tulevaisuudessa vakavasti uhattuna.

Lopuksi

Selonteon kehittämislinjauksen 17 mukaan valtioneuvosto katsoo, että seuraavalla hallituskaudella tulisi valmistella Suomen toinen kansallinen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma. Hallitusohjelmassa tulisi määritellä toimintaohjelman painopisteet, ja sen toteuttamiselle tulisi osoittaa riittävät resurssit. Sivistysvaliokunta yhtyy valtioneuvoston kantaan ja pitää tärkeänä, että tässä yhteydessä huomioidaan myös kouluissa tapahtuva ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen kehittäminen ja sen vaatimat taloudelliset ym. voimavarat.

Valiokunta kannattaa kehittämislinjausta 33, jonka mukaan perus- ja ihmisoikeuskasvatusta ja -koulutusta vahvistetaan kaikilla tasoilla. Seuraavaan kansalliseen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaan tulisi sisällyttää kasvatusta ja

koulutusta koskeva osa, jossa asetettaisiin konkreettisia tavoitteita sille, miten valtioneuvosto jatkossa vahvistaa perus- ja ihmisoikeusosaamista Suomessa.

Kansallisilla perus- ja ihmisoikeusrakenteilla tarkoitetaan eri perus- ja ihmisoikeustoimijoiden muodostamaa kokonaisuutta. Selonteossa todetaan, että tämä kenttä on kehittynyt Suomessa voimakkaasti muutaman viime vuoden aikana, mutta syntynyttä kokonaisuutta ei ole missään vaiheessa tarkasteltu järjestelmällisesti. Sen vuoksi selvitys eri perus- ja ihmisoikeustoimijoiden roolista, työnjaosta ja yhteistyön kehittämisestä on tärkeä.

Valiokunnan mielestä ihmisoikeusselonteon yhteydessä tulee myös linjata perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta- ja kehittämis-työtä. Nykyinen ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien valvonnan kokonaisuus on hajanainen ja kansalaisten kannaltakin sekava. Tämä vaikeuttaa pääsyä oikeuksiin (access to justice). Viimeisenä kehityslinjauksena esitetty selvityksen käynnistäminen eri perus- ja ihmisoikeustoimijoiden roolista, työnjaosta ja yhteistyön kehittämisestä on sen vuoksi valiokunnan mielestä erittäin kannatettava.

Lausunto

Lausuntonaan sivistysvaliokunta esittää,

että ulkoasiainvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon ja

että selonteon johdosta hyväksytään seuraava kannanotto:

Eduskunta edellyttää hallituksen huolehtivan siitä, että päiväkodeissa ja kouluissa nykyistä enemmän myös käytännössä panostetaan ihmisoikeus- ja arvokasvatukseen avulla ihmisoikeuksia vahvistavaan asennekasvatukseen.

Helsingissä 23 päivänä tammikuuta 2015

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj.	Raija Vahasalo /kok	Sanna Lauslahti /kok
jäs.	Ritva Elomaa /ps	Silvia Modig /vas
	Eeva-Johanna Eloranta /sd	Mikaela Nylander /r
	Jukka Gustafsson /sd (osittain)	Tuula Peltonen /sd
	Leena Harkimo /kok (osittain)	Tuomo Puumala /kesk
	Pauli Kiuru /kok	Simo Rundgren /kesk
	Kimmo Kivelä /ps	Pauliina Viitamies /sd.

Valiokunnan sihteerinä ovat toimineet

valiokuntaneuvos Marjo Hakkila
valiokuntaneuvos Kaj Laine.